

A finnugor történeti kutatások szükségességéről

1. A finnugrisztika szó hallatán a legtöbben még napjainkban is a finnugor nyelvtudományra gondolnak. Joggal, hisz a legtöbb, nevében „finnugor” jelzöt viselő intézmény, fórum vagy rendezvény nyelvészeti arcélú. Noha az utóbbi időkben más diszciplínák is mintegy polgárjogot nyertek e megjelölés összefoglaló jelentésében, a komplex szemlélettel értelmezett finnugrisztikában a nyelvtudomány abszolút prioritását az összes többi „szakma” művelője elismeri. Nincs is mit vitatni rajta, mert – noha voltaképpen őstörténeti érdeklődés nyomán teremtdődött meg a tizennyolcadik században – mint az őstörténet egyedüli biztos fogódzót kínáló anyagát, a nyelvet vallató, vizsgáló és értő tudomány, lehetséges társai közül is rögtön az élre került, s helyét ma is szilárdan őrzi. Mintegy köpenyének ujjából nőttek, nőhetek ki az egyéb kutatási ágak is, essenek bármilyen távol is a nyelvtől. Ha finnugor szempontból vizsgálódnak, ezen nyelvileg rokon népek életének s műveltségének különféle jelenségeivel foglalkoznak.

A Budapesten 1960-ban megrendezett első Nemzetközi Finnugor Kongresszus programjában a nyelvtudomány mellett „szót kapott” a finnugrisztikai érdekű speciális néprajz, régészet és irodalomtudomány is. Azóta újabb négy kongresszust is megrendeztek, s meg lehetett figyelni a szakágak további differenciálódását, finomodását. Jelentősen megnőtt a szakemberek száma is. Természetesen a viták sem szüneteltek a „finnugor” jelző jogosultságáról. A legemlékezetesebb és legszínvonalasabb eszmecsere a néprajzzal kapcsolatban bontakozott ki.¹ De áll a vita más szakágazatokban, így pl. az irodalomtudományban² is.

2. Meg sem kísérem most a diszciplínák számbavételét, a mérlegelést múltjukról, jelenükről (s esetleges jövőjükről), csupán azt jegyzem meg, hogy bár igen számos ága van már a finnugrisztikának, profiljuk még nem öltött határozott vonásokat, területük s kutatási anyaguk nincs még pontosan körülhatárolva, sőt, kutatási módszereik is kialakulatlanok még. Ennek a kialakulatlanságnak egyik érdekes és figyelemreméltó következménye az a tény, hogy megszámlálhatatlanul sok ugyan az ilyen, olyan, amolyan témájú finnugrisztikai tanulmány, kötet; szakemberek sokasága számít specialistának a finnugrisztika ilyen, olyan, amolyan területén; a témáknak még nincsenek a téma nevével megnevezhető kutatóhelyei, az említett szakemberek pedig többnyire nem valamely nevében is „finnugor” jelzöt viselő kutatóhely munkatársai, hanem valahol egyebütt dolgoznak, s a finnugrisztika megfelelő ágát nem „főhivatásban” művelik. A főhivatású finnugristák napjainkban is csaknem kizárólag nyelvészek, akik egyetemi vagy más intézetek (pl. akadémiai) finnugor tanszékének vagy osztályának dolgozói.

¹ KOROMPAY B.: A finnugor néprajz jellege és szüksége. *NyK*, 58.

VILKUNA, K.: A finnugor etnológia mai helyzete. In: *Műveltség és Hagyomány*, VI. 1964.

ORTUTAY GY.: A finnugor folklórkutatások lehetősége és feladata. *Ethn.*, 77.

² Editorial. *Neohelicon*, 1979. I. Budapest–Amsterdam

DOMOKOS, P.: Onko suomalais-ugrilaista kirjallisuus-tiedettä? *Sananjalka*, 23.

3. A helyzet ilyenén alakulásának egyik oka az az ezideig külön-külön s kellőképp még nem tisztázott elv (bár a néprajzi vitában szóba került ez a kérdés is), amely szerint minden diszciplína valamiképp a nyelvészet módszereit próbálta alkalmazni a maga területén, s a nyelvtudományával egyező célokat tűzött ki maga elé. Eszközöket, csontokat, meseszövegeket és dallamokat azonban – megfelelő feltételek és megszorítások nélkül – éppoly kétséges (olykor hiábavaló) fáradság párhuzamosan vizsgálni, mint egyezéseik és eltéréseik szabályosságait elemezni s közös eredetükre következtetni.

Ki kellene már mondani, hogy a nem nyelvészeti diszciplínákban a fő tennivaló – egyelőre – nem a közös alap keresése (s minden áron való megtalálása), sőt, egyik-másik tudományág esetében ez egyáltalában a jövőben sem lesz cél.

A cél – ma még – minél több anyag megismerése, rendszerezése, mennél több dokumentum megmentése és megőrzése a későbbi elmélyült kutatások számára. A nyelvészek például még mindig folytatják ezt a (leghagyományosabb) tevékenységüket, noha igen gazdagnak mondható anyag birtokában vannak.

A gyűjtést (feltárást, leírást, elemzést) kimondottan egy-egy népre kell korlátozni, de a teljességre, a minél többre törekedve az adatok (források, tárgyak, művek) elétárásában, megismerésében. Egyébként e tekintetben is követhetők a nyelvészek, újabb eredményeik között egyre több az egyetlen nyelvet feltáró leírás (nyelvtan vagy szótár formájában).

4. A lehetőségek és a mentalitás tekintetében is különbséget kell tennünk továbbá a finnugor népekhez tartozó és a nem finnugor anyanyelvű kutatók, valamint a Szovjetunióban, ill. a nem a Szovjetunióban működő tudósok között. Az oroszországi és a szovjetunióbeli kutatók – mintegy birtokon belül – mindig is előnyös helyzetben voltak külhoni kollégáikkal szemben, ez a magyarázata annak, hogy a nem nyelvészeti finnugrisztikai diszciplínákban mindig is (ma pedig különösebbképpen) vezető szerepet játszanak. Különösképp pedig azért, mert 1917 óta valamennyi szovjet nemzetiségnél, így a finnugor népeknél is több nemzedékben erős értelmiség, jelentős tudósréteg nevelődött fel. Anyanyelvük és népük kutatásában ők álltak az élre.

A szovjet határokon kívül főként a régebben gyűjtött anyag vizsgálatára és az elméleti kutatásokra volt mód hosszú időn át, de a mai kedvezőbb feltételek között sem vetekedhet a lehetőségek tekintetében például egy magyar vagy egy finn (vagy bármely nemzetbeli) kutató egy helybelivel. Legfeljebb (talán!) iskolázottabb, több nyelven olvas, szélesebb látókörű, egyebekben azonban (még a nyelvészetben is!) hátrányban van szovjet kollégáival szemben, különösen a leíró stúdiumok szintjén.

5. A szakembereknek mielőbb megegyezésre kellene jutniuk a tekintetben is, hogy finnugrisztikának nyilvánítható-e egyetlen finnugor nép önmagában való bármilyen szempontú vizsgálata is. Vita itt főként a „nagy” finnugor népekkel kapcsolatban lehet (s tulajdonképpen van is), mivel a hungarológusok (például a magyar irodalomtörténet, a magyar történelem kutatói s részben még a magyar nyelvészek is [!]) olyan önálló diszciplínának vélik tudományukat, amelyet valamilyen (presztízs?) okból semmiképp sem óhajtanak a finnugrisztika részeként (is) felfogni (s többnyire el is utasítják szakágazatuk „finnugor”-nak minősítését). A magyar államhatárokon belül ez az elhatárolódás a hungarológia nagy kiterjedtsége miatt részben érthető (és magyarázható) is, a határokon túl azonban – mennél távolabb Budapesttől, annál inkább – a „magyarságtudomány” egyre inkább zsugorodik, s vagy valamely kelet-európai stúdium, vagy a finnugrisztika része-

ként jut már csak szóhoz.³ Voltaképpen ugyanez a helyzet a fenniszttikával – s részben – az észti érdekű kutatásokkal is. Makacs és kellemetlen tények ezek, amelyeken azonban aligha lehet változtatni.

6. A finnugrisztikán így voltaképp a „kis” finnugor népek és nyelvek tudományos vizsgálatát kellett értenünk, amely adatokat szolgáltatott a „nagy” finnugor nyelvek történetének (e történet írásbeliség előtti évezredeinek) megismeréséhez. Ezt a szélsőséges és teljességében hamis felfogást jórészt sikerült már száműzni a tudományos közfelfogásból. Sajnos, a szélesebb közvéleményben (részben a „műveltek” körében, a nem filológus értelmiség soraiban s nagy mértékben a határainkon túl élő magyarok között) ma is kellemetlen csengésű a finnugor szó, s e nem lebecsülendő nagyságú tábor tollforgatói a finnugrisztika művelőit nemes egyszerűséggel a bécsi Burg (a múltban), ill. a moszkvai Kreml (jelenleg) jól megfizetett ügynökeiként aposztrofálták, aposztrofálják. Szomorú és jellemző, hogy ennek a több mint dilettáns „ősmagyarkodásnak, szittyakürtfúvásnak, ősi gyökérturkálásnak” óriási az irodalma.⁴

7. Sok oka lehet e makacs és sajnálatosan nagy hagyományokra visszatekintő finnugor-ellenességnek. Az okok egyikét abban a tudományos arisztokratizmusban lehet megjelölni, amelynek jegyében a nyelvészetre korlátozódó finnugrisztika mintegy függönyt vont a rokon népek és az érdeklődők széles tömegei közé. Az érdeklődők hosszú időn át csak a szaktudomány hieroglifászerű nyelvi adatait láthatták így maguk elé meredezni, s el kellett fogadniuk, hinniük ilyen – egyébként helytálló – kinyilatkoztatásokat, miszerint a finn *hiiri*, az osztják *teŋGer*, a zürjén *šir* és a magyar *egér* szó ugyanazon előzmény sarjadéka. Nyelvészeti előképzettség hiányában nehéz volt megérteni és elfogadni a rokonságot (mi több! a közös eredetet) bizonyító bonyolult törvényeket, de még nagyobb baj volt, hogy a rokon nyelvi adatok mögött egyáltalán nem látszott maga a rokon nép. Ami olykor véletlenül mégis előbukkanhatott a „családból”, az meg nem lehetett valamely szívet melengető „látvány”. A kisszámú egykori fényképfelvételek primitív (?) építményeket, civilizálatlan vidéket, szedett-vedett öltözkű, ápolatlan külsejűnek vélhető embereket, embercsoportokat szemléltettek. A hazánkba valamiképp elvetődött „rokonokat” (pl. egy szamojéd és egy lapp családot) az állatkertben (!) szállásolták el a korabeli magyar hatóságok, itt lehetett megtekinteni őket mint egzotikus látnivalót. (Bizonyára kevés látogató gondolt arra, hogy hasonló, sőt lehangolóbb élményben a millenniumi Magyarország számos táján is része lehetett volna, a puszták büszke magyar népe sem élt különbség körülmények között!)

Ilyenképp persze, nemigen gondoltak arra sem, hogy ezeknek a népeknek művészetük, költészetük is lehet, s mivel nyelvük is túlságosan idegenszerűnek hatott (közel sem

³ *Forschungsstätten für Finnougristik in Ungarn*. Budapest, 1975.

Tájékoztató a magyar nyelv és irodalom oktatásának egyetemi és főiskolai műhelyeiről. Budapest, 1980.

⁴ Itt csupán néhány darabját, több kötetre terjedő (s további könyvészeti adatsorral is ellátott) jellemző megnyilatkozását tüntetem fel ennek a „tudománynak”; a címek önmagukért beszélnek:

BADINY JÓSEF FERENC: *Káldeától Ister-Gamig I–II*. Buenos Aires, 1971–1981.

BARÁTH TIBOR: *A magyar népek őstörténete I–III*. Montreal, 1968; 1973; 1974.

GÖTZ LÁSZLÓ: *Keleten két a nap I–III*. (Wien?), Altötting, Wien, 1981–1982.

olyan első hallásra ismerősnek, mint egymás között a szláv nyelvek), a „rokoni” érzés igen nehezen akart kibontakozni népünk műveltebbjeiben, de egészében is.

A szakágakra tagolódó finnugrisztika fokozatosan javított valamit ezen a megítélésen – főként az utóbbi évtizedekben. A magyar közönség fokozatosan megismerhette a rokon népek folklórkincsének javát,⁵ népművészetének kiemelkedő értékeit,⁶ izgalmas mitológiáját,⁷ kibontakozó szépirodalmát⁸ s hagyományos zenéjéből⁹ is mind többet. Az iskolai tananyagban is helyet kapott már egy-egy dallam, szemelvény e gazdag dokumentációból, s egyre többek előtt vált világossá, hogy a rokon népek szellemi kincseiből nem csupán a Kalevalára lehetünk büszkéek. A rohamosan fogyatkozó fehér foltok, ill. hiányok között most már voltaképpen csak egy terület maradt gazdátlan: a történelem. A következmény: igen keveset vagy semmit sem tudunk a rokon népek (a kis rokon népek!) történetéről.

8. Ez a hiány a szakma mulasztása; a már komplexnek tartható finnugrisztika tematikájából, programjából, terveiből valamiképpen mindig kifelejtődött a történetkutatás. A feledékenység ebben az esetben egy készülő nagy építmény alapjának az elhagyását jelenti, hisz a finnugor művelődéstörténet, a folklór és az irodalomkutatás (sőt a nyelvtudomány!) sem hagyhatja figyelmen kívül az éppen vizsgált (finnugor) nép történelmének, sorsa fordulóinak vallomását.

Természetesen nem állítom, hogy a távolabbi és a közelebbi múltban még csak kísérlet sem történt volna a finnugrisztikai történeti diszciplína megeremtésére, miként azt sem jelenthetem ki, hogy semmiféle munkálatról, részeredményről nem lehetne beszámolni e területen. A nemzetközi finnugor kongresszusok némelyikén például a szervezők biztosítottak volna fórumot történészek számára is, nem jelentkezett azonban előadó, ill. a történelem szón szinte mindenki őstörténetet értett. Mikor 1963-ban a magyar egyetemeken megszervezték a finnugor szakot, a tantervkészítők a tananyagba a „finnugor történelem” című stúdiumot is beiktatták. A gyakorlat során azután ez a tárgy általában finn történelemmé szűkült, vagy általános finnugor őstörténetté bővült. Az MTA Uralisztikai Bizottsága is tett már kísérletet a finnugor történetkutatás gondjainak megvitatására, tisztázására. A felkért előadók egyike ezúttal is őstörténetként értelmezte a témát, s csupán a másik referens fejtette ki – igen korrekt módon – hogy e tudománynak Magyarországon nincs gazdája, s művelésére a szükséges források nem állnak rendelkezésre. Ekkor hangzott tehát el először (s többször azóta sem!) hivatásos történész nyilatkozataként az igazság.

A finnugristák körét általában a szkepszis jellemzi a finnugor történelemmel kapcsolatban, sokan mint lehetséges diszciplínát is kétségbe vonják. Vajon miért? Mert a nyelvészetben megkívánt közös előzményi alapkategóriákat, törvényszerűségeket nem kínál? Mert nem lát közvetlen történeti, művelődéstörténeti kapcsolatokat az egyes uráli népek

⁵ *Napfél és éjféli*. Budapest, 1972.

Hozott isten, holdacska! Budapest, 1979.

Földisten lánykérőben. Budapest, 1982.

⁶ RÁCZ I.: *A finnugor népek művészete*. Budapest, 1978.

⁷ *A Tejút fia*. Budapest, 1980.

⁸ *Medveének*. Budapest, 1975.

⁹ *Cseremis népdalok*. Budapest, 1967.

között? Mert az egymástól távol élő uráli népek történetének összekapcsolására nem lát lehetőséget? Mert maga is „történelem nélküli” népekként könyveli el a kis finnugor népeket? – Kételyeit ilyen formában ugyan senki sem fejtette ki; még nehezebb lehet bevallani, hogy a hitetlenség, a kételkedés – a történelem vonatkozásában – tájékozatlansággal, tudatlansággal párosul. Bizonyos vagyok abban például, hogy még a szerény történeti ismeretek is több fogas kérdésben kínálnának megoldásokat – egyebek mellett – a nyelvtudománynak (jövevényszó-kutatásban, areális, tipológiai vizsgálatokban). Párhuzamok és analógiák válnának általuk érthetőbbé, magyarázhatóbbá.

9. Mint említettem, a szovjet finnugristák – pontosabban a szovjetunióbeli finnugor népek tudósai – lényegesen kedvezőbb helyzetben vannak, mint más országbeli kartársaik. Ők már évtizedekkel ezelőtt megkezdték a finnugor népek történetének kutatását, dokumentumainak feltárását, több száz tanulmányt írtak e témáról,¹⁰ majd – szinte kivétel nélkül – egy vagy két kötetben monografikusan is feldolgozták – külön-külön – a finnugor népek történetét.¹¹ (Ezeket a munkákat¹² olykor felülbírálták, s újabb eredmények birtokában, más szemlélettel, átdolgozva is közzétették.) A szovjet finnugrisztikának ezt a gazdag vonulatát ismeri legkevésbé (nem is ismerteti, nem idézi) a nemzetközi finnugrisztika. (Nem csak a maga mulasztása, hogy a szóban forgó cikkek és könyvek többsége – számára – hozzáférhetetlen!) – Így, persze, hiányosságaira sem figyelhet fel, elfogultságaira, aránytévesztéseire, sablonosságára, olykor vulgármarxista mentalitására. (Például a legfrissebb szakmunkákban, összefoglalásokban is az 1917 előtti évezred-évezredek történetére mindig kevesebb terjedelem jut, mint az 1917-et követő évtizedekére.)

10. A nem szovjet finnugrisztikában a finnugor népek történetéről voltaképpen csak az általános „mindenes” kézikönyvekben, ill. tankönyvekben olvasható néhány oldal.¹³ Ezekben a fejezetekben az adatok száma azonban minimális, s a fejtegetések – speciális előmunkálatok, valamint források hiányában – csak kevésbé elégíthetik ki a történeti érdeklődésük kíváncsiságát. Itt kell megemlítenem néhány kevésbé ismert és ritkán forgatott kiadványt, amelyek többé kevésbé történeti tárgyúak, azonban valamilyen okból mégsem válhattak a finnugor történetkutatás alapműveivé. Közülük egyike a legrégebbi-

¹⁰ АНДРЕЕВ, А. И.: Обзор русских исторических работ по изучению финно-угорских народностей СССР. In: *Финно-угорский сборник*, Ленинград, 1928.

¹¹ ЕГОРОВ, Ф.: *Материал по истории народа мари*. Козмодемьянск, 1929.
Очерки истории народа коми-зырян. Москва–Ленинград, 1932.

¹² *Очерки по истории Коми АССР I–II*. Сыктывкар, 1955–1962.
История Коми АССР. Сыктывкар, 1978.
Очерки по истории Марийской АССР I–II. Йошкар-Ола, 1960–1965.

(A népnévtől eltekintve címükben is megegyező munkákat említhetnék még az udmurtokról, a mordvinokról, a karjalaikról, s felsorolhatnék több fontos kiadványt a kisebb finnugor népek történelméről is.)

¹³ ZSIRAI M.: *Finnugor rokonságunk*, Budapest, 1937.

DÉCSY, GY.: *Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Wiesbaden, 1965.

HAJDÚ P. – DOMOKOS P.: *Uráli nyelvrokonaink*, Budapest, 1981.

eknek T. G. AMINOFF 1873-ból való tanulmányos cikke.¹⁴ K. F. KARJALAINEN tartalmas értekezése egy ötkötetes egyetemes történeti szakmunka fejezeteként íródott 1920-ban.¹⁵

Számos fontos adatot tartalmaz, de pánfinn eszméktől nem mentes, s azért csak kellő körültekintéssel használható és használandó U. KUUSSAARI 1935-ben közreadott könyve.¹⁶ (Egyébként: a rokon népek bármilyen szempont szerint való kutatásában 1917-ig Finnország a cári Oroszország nagyhercegségeként összehasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetben volt, mint a magyar finnugrisztika. A finn szakemberek – részben – még ma is az 1917 előtt gyűjtött és kapott (például a helsinki egyetem köteles példányaként) anyagból dolgoznak. Túl ezen: a munka megszervezésében mindig is céltudatosabbaknak bizonyultak, anyagiakban s társadalmi megbecsülésben is sokkal többet biztosítottak itt a nemzeti tudományok képviselőinek. Az 1883-ban alapított Finnugor Társaság ösztöndíjait, kiadási teljesítményét és lehetőségeit csak csodálni és irigyelni lehet. S még ezeken is túl: a finn kollégáknak sohasem kellett elkeserítő, reménytelen és tragikomikus áltudományos „háborúk”-ba bocsájtkozniuk egykori és újabb dilettánsok agresszív seregeivel!)

Jellemzőnek is tartható, hogy magyar viszonylatban a kezdeményezés érdeme a finnugor történetkutatók terén is HUNFALVY PÁLÉ. 1878-as cikke, sajnos, nem bizonyult mozgósító erejűnek.¹⁷

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN 1936-ban megjelent munkája olvasmányként érdekes, de témáiban meglehetősen csapongó, s csupán a szibériai rokon népekre vonatkozólag tartalmaz történeti adatokat is.¹⁸

ERDŐDI JÓZSEF 1966-os összeállítása a rokon népek történetéről és műveltségéről gyűjt csokorba tanulmányokat, ill. részleteket. Valóban fontos (s nehezen hozzáférhető) írások mellett, sajnos, túl nagy teret biztosított teljesen érdektelen témáknak is.¹⁹

Rengeteg történeti adat rejlik ugyanakkor – mintegy álruhában – a szaktudomány részéről szinte teljesen kiaknázatlanul a nyelvészeti kiadványokban (így pl. MUNKÁCSI kimeríthetetlen gazdagságú vogul gyűjtésében²⁰), egyes nyelvészeti szakcikkekben (például KANNISTO²¹ és VÁSZOLYI²² briliáns tanulmányaiban), néprajzi értekezések sorában (STEINITZ²³ és CSERNYECOV²⁴ adat- és ötletgazdag fejtegetéseiben, magukban a folklór-

¹⁴ AMINOFF, T. G.: Lyhyt silmäys itäisten suomensukuisten kansain historiaan ennen heidän joutumistansa Wenäjän vallan alle. *Koitar II.* 1873.

¹⁵ KARJALAINEN, F. K.: Itäisten suomensukuisten kansojen itsenäisyydenajan historiaa. In: *Maailmanhistoria III.* Helsinki, 1920. 357–414.

¹⁶ KUUSSAARI, E.: *Suomen suvun tiet.* Helsinki, 1935.

¹⁷ HUNFALVY P.: Új tudományok, új előítéletek meg adalék a finnugor népek történetéhez. *NyK*, 12.

¹⁸ TRÓCSÁNYI Z.: *Észak nomádjai.* Budapest, 1936.

¹⁹ *Az uráli népek történelme és műveltsége.* Budapest, 1966.

²⁰ MUNKÁCSI B.: *Vogul népköltési gyűjtemény, I–IV.* Budapest, 1892–1921.

²¹ KANNISTO, A.: Der wogulenfürst Asyka in Chroniken und Volkstradition. *FUF* 14.

²² VÁSZOLYI E.: Zürjének, Perm, Bjarmia és egyéb kérdőjelek a középkori zürjén történelem lapjain. *NyK*, 69.

²³ STEINITZ, W.: A finnugor rokonsági elnevezések rendszere. *NyJOK*, 10.

szövegekben, de a jövevényszavakkal, a szókinccsel kapcsolatos dolgozatokban, sőt a szótárakban is (lásd például MUNKÁCSI votják enciklopédiának is tekinthető kitűnő, nélkülözhetetlen művét²⁵). A régi térképek, a hely- és személynévlisták nem csupán nyelvi forrásokként értékesek, használatukról a történész sem mondhat le. Fontosságukat fokozza az a sajnálatos körülmény is, hogy ugyancsak csekély a kis finnugor népekkel kapcsolatos írásos történeti forrás,²⁶ pontosabban: a publikált forrás! (Mennyiségben, de értékben is felbecsülhetetlen a különféle szovjet archívumok témánkat érintő anyaga, mikor kerülhet sor kutatására és kiadására?)

11. E fejtegetésekkel egyben azt is igazolni szerettem volna, hogy a finnugor történetkutatást is csak komplex kutatások összegeként, tudósok együttműködésének eredményeként tudom elképzelni, de úgy, hogy a cél a történelem folyamatának, eseményeinek megmutatása, leírása, elemzése legyen – a történetkutató szemléletével, szakszerűségével és szakértelmével. (Ilyen munka híján magamnak kellett például diszparát adatok százai-ból az udmurtok történetét összefélcenem az udmurt irodalom történetéről írt könyvemben,²⁷ azt a fejezetet azonban bizonyára másként, jobban és – főleg – avatottabban írta volna meg egy „szaktörténész”).

12. Miben fogható meg tehát a finnugor történettudomány – tartalmilag? S mikor kezdődik a kis finnugor népek története? Ott és akkor, ahol és amikor véget ér a közös uráli finnugor őstörténet, amikor felbomlanak az ún. „relatív alapnyelvek” is (tehát például az ún. permi vagy a szamojéd együttélés), s amikor elindul a maga útján a maga nyelvén beszélve egy-egy finnugor nép (túljutva már saját, de még mindig ködös őstörténetén; mikor az etnikum, ha csekély mértékben is, de köthető már egy adott kultúrához és nyelvhez). Bár alig megoldhatóan nehéz és nagy munka, de például az ugor, majd obi-ugor tömbből ki kell(ene) szálaazni a vogulok és osztjákok elágazó történetét (lásd például GULYA²⁸ és HONTI²⁹ e kérdésben is ötleteket adó tanulmányait), lépéseket kellene tenni a közös volgai előzmény nélküli cseremiszek és mordvinok történelmének kibontására (a volgai közösség, alapnyelv hiányára vonatkozólag lásd BERECSKI³⁰ tanulmányát). Tovább kellene lépni már a „csúdok” „rejtélyének” megoldásában is,³¹ elfogultságtól mentesen kellene megkísérelni a tájékozódást – egyebek mellett – „Nagy Perm” kényes kér-

²⁴ CSERNYECOV, V.: *Adalékok az obi-ugorok nemzetségi szervezetének történetéhez*. Budapest, 1949.

²⁵ MUNKÁCSI B.: *A votják nyelv szótára*. Budapest, 1896.

²⁶ HODINKA, A.: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. Budapest, 1913.

(ЛУППОВ, П. Н.): *Документы по истории Удмуртии XV–XVII веков*. Ижевск, 1958.

ГРИШКИНА, М. В.–ВЛАДЫКИН, В. Е.: *Письменные источники по истории удмуртов IX–XVII вв.* In: *Материалы по этногенезу удмуртов*. Ижевск, 1982.

²⁷ DOMOKOS P.: *Az udmurt irodalom története*. Budapest, 1975.

²⁸ GULYA J.: *Megjegyzések az ugor őshaza és az ugor nyelvek szétválása kérdéséről*. In: *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Budapest, 1977

²⁹ HONTI L.: *Az ugor nyelvek jellemző vonásai. Észrevételek az ugor egység kérdéséhez*. *NYK*, 81.

³⁰ БЕРЕЦКИ, Г.: *Существовала ли праволжская общность финно-угров?* *ALH*, 24.

³¹ PAPP F.: *Lomonoszov, Kalmár György és a csúdok*. Budapest, 1980.

déskörében³² is. Olykor, jobb megoldás híján vállalni kell a mától a tegnap felé indulást is (például a lappok történetének feltárásában); addig haladva, amíg a másik irányból közeledő őstörténet (régészet + embertan + néprajz stb.) eredményei jelzőtüzként felvilágnak. A finnugor történettudomány az önálló finnugor népek történelmének a kutatásával azonos.

13. A kis finnugor népek történelmének tanulmányozása – természetesen – elválaszthatatlan az orosz birodalom, ill. a Szovjetunió „össztörténetének” kutatásától, tekintetbe vételétől. A finnugorok mellett legalább száz kisebb-nagyobb nép és nemzetiség sorsa, története fonódik össze s kombinálódik, gyakran összetéveszthetően s összekeverhetően (lásd például csupán a népneveket); az orosz történelem a kis népek históriájával együtt alakul, fejlődik; ezek sorsa keveredik a fő áramlattal, az orosz történelem hömpölygő sodrával. Ha sikerrel is jár a kielemző törekvés az egyedi, individuális erecské, fejlemények kiválasztása, akkor sem szabad szem elől téveszteni a „nagy egészet”. A munka az orosz történettudomány s az orosz források függvénye, s ezek hibáikkal, hiányosságaikkal s tendenciozításukkal együtt is – nélkülözhetetlenek. Az sem árt, ha vizsgálódásaink során tágítjuk szemhatárunkat, s más égtájakon is körülnézünk. Vajon nem készülnek-e a szűkebb érdekeltségi körökön és területeken túl is ebben a témában fontos, tanulságos, értékes szakmunkák? A. KAPPELER Nyugat-Németországban megjelent kitűnő, imponáló apparátusú könyve „Oroszország első nemzetiségei”-ről³³ jelzi, hogy a világ, az egyetemes tudomány nem áll meg, s ha az érdekeltek (köztük mi) nem lépünk idejében, ebben a diszciplínában is lemaradunk – behozhatatlanul.

14. Hogyan lehetne (s kellene) ezt a munkát elkezdni, azaz a finnugor történettudományi diszciplínát megteremteni, elindítani az útján?

Ennek egyik feltétele a tudatos szakemberképzés. A jelölt(ek)nek, jelentkező(k)nek feltétlenül finnugor-történelem szakon kell végeznie, aki – egyebek mellett – oroszul is jól tud, s huzamosabb időt tölt(het) a Szovjetunióban a források közelében és megismerésükkel.

A másik feltétel: 1. a témával kapcsolatos régebbi és újabb szakmunkák pontos számbavétele, s megbízható (esetleg annotált) bibliográfiájuk összeállítása; 2. részletes ismertetések készítése, készíttetése a szovjet tudomány eredményeiről – például az említett monográfiákról; 3. a legfontosabb értekezésekből és könyvekből gondosan válogatott szemelvényes szöveggyűjtemény közreadása – megfelelő jegyzetekkel s további tájékoztatókkal. E hevenyészett program természetesen bővíthető, pontosítható, s – főként – szakszerűsíthető!

15. Csak ilyen módon válna valóban teljessé és joggal komplexnek mondhatóvá a finnugrisztika, s így lenne világossá mindenki előtt, hogy a finnugor népek mindegyikének nem csupán anyanyelve, jellegzetes műveltsége, de saját, azonosítható s nyomon

³² ЛЕБЕДЕВ, М. Н.: Последние дни Перми Великой. Санкт-Петербург, 1907.

НААВИО, М. Н. (MUSTAPÄÄ, P.): Bjarmien vallan kukoistus ja tuho. Helsinki, 1965.

КУЗНЕЦОВ, С. К.: К вопросу о Биармии. *Этнографическое Обозрение*, 1905. № 2, 3.

³³ KAPPELER, A.: Russlands erste Nationalitäten. (Das Zarenreich und die Völker der Mittleren Wolga von 16. bis 19. Jahrhundert) Köln – Wien, 1982.

követhető története is van, s ez a történelem (az őstörténeti szakasz nélkül is!) általában legalább ezer éves. Fordulatos, eseményekben és nevekben is gazdag, tanulságos a sorsa a legkisebb nyelvrokon etnikumnak is.

Még ma is úgy gondolom, hogy e kötetben ez az egyik legfontosabb cikkem. Miért? Mert megjelenése előtt voltaképp egyáltalán nem létezett ilyen diszciplína, vagy csak olyan formában, ahogy írásomban jellemezni próbáltam. Tíz évvel később viszont látványosan és hatásosan megszületett. Az 1993-as oului finnugor történész világkongresszuson mindaz megtörtént, létrejött, amit korábban hiányoltam. Ez a lényeg. Mindezt főként azért teszem szóvá, hogy jelezzem: a kezdeményezés Magyarországon, a megvalósítás Finnországban, a kiteljesítés pedig már a világ számos pontján történt, történik. (Csak nehogy megint elhajoljunk a dilettáns őstörténet-kutatás irányába, amelynek figyelmeztető jeleit, dokumentumait szomorúan látom.)

